

Výzkum folkloru představuje nejstarší (sub)disciplínu etnologických a antropologických bádání; pro domácí prostředí navazující na *Volkskunde*/národopisnou tradici tuto skutečnost vhodně sumarizuje teze předního českého folkloristy Jaromíra Jecha z roku 1967: „Především je nutné si uvědomit, že národopis zpočátku vznikl a rozvíjel se hlavně jako folkloristika a že studium materiální kultury je podstatně mladší. Jinými slovy folkloristika reprezentovala národopis, etnografii, bylo mezi nimi takřka rovnítko“ (Jech 1967: 40). V zemích s bohatší vědeckou tradicí sociokulturní antropologie představovaly výzkumy folkloru zase plodný badatelský diskurz, který antropologické vědy převzaly od mytologických bádání 19. století, aby jejich závěry empiricky testovaly v exotickém, koloniálním terénu.

Právě zájem o exotické, jinokulturní prostředí, spojený s globální komparativní perspektivou, rozvinutým teoretickým a metodologickým aparátem a kosmopolitní mezinárodní vědeckou diskusí dlouho spojoval folkloristická bádání prováděná jak etnology/národopisci, tak antropology, a to i v domácím prostředí konce 19. a počátku 20. století, jak si již před lety všiml antropolog Josef Kandert (Kandert 2002: 164–165). Tato situace byla částečně narušena pozdějším etablováním národopisu a sociokulturní antropologie jako svébytných, univerzitně vyučovaných akademických disciplín. Ty v mnoha zemích — včetně té naší — do určité míry folkloristická bádání pohltily, respektive reorientovaly — u nás na národopisnou subdisciplínu zkoumající „duchovní kulturu“, popřípadě národopisu sesterskou, filologicky orientovanou disciplínu, později částečně redefinovanou dle sovětských vzorů. V některých zemích se silnější antropologickou tradicí byla folkloristická bádání marginalizována ještě výrazněji — za typický příklad může sloužit Francie, popřípadě Anglie (ale nikoli Skotsko a Wales), země, která paradoxně zrodila samotný koncept *folkloru* a ve které se přitom po „Malinowského revoluci“ folkloristická bádání na několik desetiletí ocitla částečně mimo akademické prostředí. Jako samostatná akademická disciplína ale folkloristika existovala a existuje v akademických tradicích mnoha zemí, ve kterých se jí podařilo hegemonii etnologie a/nebo antropologie úspěšně „vzdorovat“ — typicky ve Finsku, Švédsku a Norsku, které dlouho představovaly folkloristické „velmoci“, Rusku, kde byla folkloristika vždy chápána jako významný a svébytný badatelský diskurz bližší literární vědě než etnologii či antropologii, a koneckonců i v USA, kde vedle antropologicky a filologicky orientovaných folkloristů nejpozději

od 50. let 20. století existuje silná tradice samostatných univerzitních folkloristických bádání.

V domácím prostředí byla od stejné doby folkloristická bádání, v souladu se střeoevropskou post-*Volkskunde* tradicí kombinovanou se sovětizujícím pojetím oboru, chápána jako integrální součást národopisu/etnografie a folkloristiky. I přes četné problémy spojené s určitým politicky vynuceným izolacionismem se česká folkloristika v druhé polovině 20. století v pracích svých předních představitelů vždy snažila — z domácích etnologických věd zřejmě nejvýrazněji — o badatelský kontakt se zahraničím a důsledné uplatňování širší mezinárodní, především komparativní perspektivy nad rámec té národní, respektive střeoevropské/slovanské/karpatské (Janeček 2016).¹ Nečekané úmrtí trojice předních představitelů české folkloristiky v roce 1992 (Karla Horálka, Jaromíra Jecha a Oldřicha Sirovátky) a určitá badatelská nejistota domácích humanitních věd 90. let 20. století, spojená s nekritickým adorováním některých dobových badatelských směrů, způsobila, že na počátku nového milénia byla domácí folkloristika — ve srovnání s etnologickými a antropologickými bádáními — personálně i publikačně dosti radikálně marginalizována. I v této pro obor relativně kritické době přesto dokázala vytvořit pozoruhodné texty, jak ostatně shrnuje i dosud jediný seriózní přehled dějin etnologické (sub)disciplíny u nás (Šrámková 2008). Přesto je ale možné v souladu s rozvinutím radikálních tezí filologa Iljy Lemeškina tvrdit, že výše uvedené období (a část období předcházejícího) představovalo — minimálně ve srovnání s koncem 19. a první třetinou 20. století, kdy byla Praha „folkloristickou velmocí“ — období „krize“ či téměř až „zániku“ české (prozaické) folkloristiky (Lemeškin 2010).

Podobná krátkodobá krize potkala folkloristická bádání ve stejné době ale i v zahraničí, a to jak na Západě, tak na Východě. Tuto dobovou situaci s nadsázkou, ale výstižně shrnula bonmotem „Folklore was often conceived being a ‚F‘ word by academics in the U. S., but not by the folklorists themselves who usually wore their ‚Scarlet F‘ quite proudly“ předsedkyně Americké folkloristické společnosti Kay Turner (New York University) při svém výročním projevu na 126. konferenci American Folklore Society v roce 2015; narážela tím jak na slavný román Nathaniela Hawthorna z roku 1850, tak nejpoužívanější anglický vulgarismus. Dějiny oboru jí, přinejmenším pro samotný závěr 20. století, dávají za pravdu — vyhýbání se termínu *folklor* či jeho nesprávné či minimálně nepoučené používání antropology a etnology (např. slavná věta antropologa Clifforda Geertze o „přeměně živé kultury na folklor“ ve významu,

1 Není například bez zajímavosti, že zakladatel moderní folkloristiky na Islandu (která se tam stala univerzitní disciplínou až v osmdesátých letech) Hallfreður Örn Eiríksson (1932–2005) obdržel školení ve folkloristickém terénním výzkumu na Karlově univerzitě v letech 1958–1963. Za další zmínku stojí, že dobový učební text *Folklór a folkloristika (O ľudovej slovesnosti)* z pera předních československých folkloristů Milana Leščáka a Oldřicha Sirovátky z roku 1982 zcela běžně cituje nejnovější teoretické přístupy západních vědců včetně americké performanční školy, o dřívějších antropologizujících a sociologizujících přístupech nemluvě. Jde tak o jeden z nejlepších prolegomenálních textů své doby, zcela vzdálený dobovým, politicky částečně tendenčním sovětským, ale i americkým (!) úvodům do folkloristiky (Leščák — Sirovátka 1982).

ve kterém by bylo spíše na místě použít termíny *folklorismus*, *faklore* či *folklorico* — Geertz 2001: 14) či vážně míněné diskusní příspěvky ze strany samotných (západních i východních) folkloristů o tom, že by tento termín neměl být pro jeho nacionalistickou a koloniální minulost raději vůbec používán (např. Bendix 1998, Někljudov 1995), jsou více než výmluvným dokladem těchto dobových postojů (podobně ostatně hovoří o akademickém prostředí Francie 90. let 20. století i Véronique Champion-Vincent v unikátním rozhovoru v tomto čísle).

Rozvolněné postoje nejistých a „divokých“ devadesátých let jsou ale už dávno minulostí. V novém miléniu se moderně chápaná folkloristická studia začala globálně rozvíjet s nebývalou razancí, a to nejen v oblastech, kde byla tradičně silnou a sebevědomou akademickou disciplínou, jako jsou USA, skandinávské a severské země a Rusko (Bendix — Hasan Rokem 2012). Novou „folkloristickou velmocí“ se tak stává Estonsko (unikátním způsobem propojující finskou, německou a ruskou vědeckou tradici); folkloristická studia se dynamicky rozvíjejí ale i v zemích s despektem ke koloniální minulosti spojované s euroamerickou antropologií a etnologií a zvýšenou recepcí post-marxistických přístupů včetně subalterních studií, jako je Čína či Indie (kde dokonce v roce 2011 vzniká samostatná folkloristická univerzita — Karnataka Folklore University [!]; Bronner 2016). V zemích se silnou etnologickou či antropologickou tradicí zase modernizovaná folkloristika navazuje na své tradiční vazby s těmito nepochybně příbuznými disciplínami. Příkladem může být Kanada, Německo, Polsko či samotná kolébka konceptu folkloru Velká Británie, kde je v současnosti možné studovat folkloristiku hned na několika univerzitních pracovištích; vedle tradičního Skotska a Walesu od roku 2019 i na anglické University of Hertfordshire (o rozvíjení folkloristických bádání v širším interdisciplinárním kontextu na univerzitních pracovištích v Oxfordu, Sheffieldu a Chichesteru ani nemluvě).

K podobné „obrodě“ folkloristických bádání došlo v novém miléniu i v českých zemích; právě tato revitalizace tradiční, ovšem moderně chápané etnologické/antropologické (sub)disciplíny ze strany nové generace badatelů středního a mladšího věku, většinou působících na pražských vědeckých pracovištích, nám byla inspirací pro vznik tohoto tematického čísla *Studia Ethnologica Pragensia* (SEP). Odbornými texty nebo minimálně editorskou rolí jsou zde z této „nové folkloristické generace“ zastoupeni téměř všichni tito badatelé (z těch významnějších z různých příčin absentují snad jen Jan Luffer a Joseph Grim Feinberg).

Stejně jako tomu bylo zvykem již v minulých číslech SEP,² uvádějí i toto „folkloristické“ číslo texty z pera předních zahraničních badatelů. Relativně značný prostor jsme se rozhodli věnovat francouzské folkloristce a antropoložce Véronique Champion-Vincent, s jejíž badatelskou prací se mohli čtenáři *Studia ethnologica pragensia* seznámit již v čísle 2/2017 a která v letošním roce obdržela prestižní *Linda Dégh Lifetime Achievement Award* od mezinárodní vědecké společnosti International Society for Contemporary Legend Research (ISCLR). Její studie *Exemplary stories* představuje

2 Monotematická čísla SEP byla zahájena jeho sedmým ročníkem a číslem 2/2016 *Bulharsko v (nejen) etnologické perspektivě* (editor čísla Marek Jakoubek). Od osmého ročníku a čísla 2/2017 *Tramping z etnologické perspektivy* (editoři čísla Petr Janeček a Jan Pohunek) je pravidlem v každém čísle publikovat minimálně dvě anglicko-jazyčné studie.

první anglicko-jazyčné vydání legendárního textu z roku 1976, který ve své době prezentoval terminologicky i konceptuálně poměrně radikálně odlišné chápání fenoménu, který začal být v mezinárodní folkloristice později konsensuálně označován za *urban legends* (městské pověsti), popřípadě *contemporary legends* (současné pověsti). Studie Véronique Champion-Vincent vychází především z francouzské folkloristické a sociálněvědní vědecké tradice a názorně ukazuje limity dobových anglosaských bádání; možná právě proto nebyla v minulosti příznivě přijata tehdy se formující ISCLR a vychází až nyní. Jak by ale vypadalo mezinárodní studium tohoto fenoménu, kdyby tento text tehdy vznikající hegemonii přeci jen narušil? Druhá publikovaná anglicko-jazyčná studie Véronique Champion-Vincent *The 2012 phenomenon in Southern France* se naopak zabývá tématem ryze současným — výzkumem synkretického společenského fenoménu alternativní spirituality spojené s očekáváním příchodu „magického“ roku 2012.

Všechny následující studie jsou již výhradně z pera domácích autorů — folkloristů výše zmíněné pražské folkloristické badatelské generace. Článek s poetickým názvem *Jestřáb na podivné stopě. Folklorní, mysteriózní a záhadologické motivy a inspirace v životě a díle Jaroslava Foglara* z pera Jana Pohunka se detailně zabývá (nejen) folklorními aspekty přítomnými v textech ikonického autora české literatury pro děti a mládež; aspekty, které byly předchozím bádáním občas tušené, ale které autor konečně dokumentuje a analyzuje na základě pečlivé archivní práce.

Nejen archivní, ale především pečlivá *terénní* práce je určujícím metodologickým aspektem moderních folkloristických bádání, která si kladou za cíl dokumentaci, analýzu a interpretaci současné expresivní kultury. Názorně to dokládá materiálově laděná studie Pavla Kracíka *Peckovský Kumraus. Lokální varovná bytost jako doklad česko-německé hranice* předkládající na příkladu lokálního folklorního fenoménu zajímavé souvislosti využitelné i v širěji pojatém etnologickém či antropologickém výzkumu.

Následující text Jaroslava Otčenáška *Aplikovaná folkloristika. Jak rozumět mainstreamovým filmům* představuje zajímavý pokus o rozšíření badatelského záběru tohoto oboru směrem k analýze projevů současné audiovizuální populární a masové kultury.

Finální studie Adama Votruby *Statistická analýza rytmického zúžení jako příspěvek k otázce rytmické stavby lidové písně u západních Slovanů*, vytvořená v polemickém duchu jako diskuse s vlivnými názory předchozích bádání, v tomto čísle jako jediná reprezentuje (sub)disciplínu hudební folkloristiky.

Již tradiční rubrika *Studenti píší* přináší dvojici textů představujících dvě odlišné polohy v tomto čísle dominující prozaické folkloristiky. Text Marty Pavelkové *Motiv antropofágie jako součást světové mytologie a folkloru* prezentuje komparatistickou linii této disciplíny pracující s často velkými objemy textových dat zpracovávaných přístupy filologických věd; text Tomáše Vančury *Současné pověsti a fámy na Nymbursku* zase *terénní*, etnologizující či antropologizující polohu této vědy zaměřenou na dokumentaci, analýzu a interpretaci konkrétní kolektivní lokální zkušenosti. Oba texty tak v jistém smyslu představují dvě extrémní polohy, mezi kterými se většinou nacházejí současná folkloristická bádání.

Folkloristické problematice je zasvěcena i rubrika *Materiály* se zajímavým textem Pavla Vaculíka *Cirkusové pověry*, která tematicky navazuje na problémové okruhy

zkoumané již zakladatelskými postavami moderního pojetí folkloristických bádání, jako byl například funkční strukturalista Petr Bogatyrev.

Stejně problematice se věnují (až na drobné výjimky) i texty v rubrikách *Zprávy* a *Recenze*; celek čísla pak završuje rozsáhlý rozhovor s Véronique Champion-Vincent doplněný její obsáhlou bibliografií.

Od přehnané adorace osvícenskými starožitníky a romantickými nacionalisty až k povýšeneckému ignorování ze strany nepoučených historických a sociálních věd *folklor* stále zůstává, alespoň slovy americké folkloristky Dorothy Noyesové, „loaded term“, podobně jako antropologický pojem *kultury*. Přesto jde o termín — a disciplínu — ve své nejednoznačnosti, marginalitě a tematickém záběru fascinující:

„Folklore is the dirty linen of modernity, carrying the traces of working bodies and the worlds they live in. It is necessary but embarrassing, not easily blanching and made respectable for public view, although sometimes this display is deemed useful. The place of folklore studies among modern academic disciplines has accordingly been marginal and precarious, yet folklore studies are foundational and persistent. Long engaged with all that escapes the gaze of grand theory and grand narratives, folklorists have followed the lead of the people whose practices they study. They attend to local economies of meaning: they examine the challenge of making room for maneuver within circumstances one does not control“ (Noyes 2016).³

Folklor pro mnohé neznalé často byl — spíše než svébytným konceptem — pouhou prázdnou nádobou, do které si nalili vlastní obsah — a mimochodem tak vyjevili, podobným způsobem jako vyjevují folklorní texty podvědomé vrstvy kultury, své vlastní omezující chápání věd o kultuře. Doufáme, že k alespoň částečně poučenějšímu vnímání folkloru a moderní folkloristiky přispěje i toto tematické číslo.

Petr Janeček

LITERATURA

- Bendix, R. F. 1998. „On Names, Professional Identities, and Disciplinary Futures.“ *The Journal of American Folklore* 111 (411): 235–246.
- Bendix, R. F. — Hasan-Rokem, G. (eds.). 2012. *A Companion to Folklore*. Wiley Blackwell *Companions to Anthropology*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Bronner, S. J. 2016. *Folklore: The Basics*. New York — London: Routledge.
- Bronner, S. J. 2016. „Toward a Definition of Folklore in Practice.“ *Cultural Analysis* 15 (1): 6–27.
- Geertz, C. 2000. *Intepretace kultur*. Praha: SLON.
- Haring, L. (ed.). 2016. *Grand Theory in Folkloristics. Encounters: Explorations in Folklore and Ethnomusicology*. Bloomington–Indiana: Indiana University Press.

3 K aktuální diskusi o teoretických aspektech současných amerických folkloristických bádání viz Haring 2016; jedna z potenciálně zajímavých reakcí např. Bronner 2016.

- Janeček, P. 2016. „Česká prozaická folkloristika v letech 1945–1989 v mezinárodním kontextu.“ Pp. 226–243 in J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Jech, J. 1967. „Jednota národopisné vědy.“ *Věstník národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti při SAV*, 3–4, 34–48).
- Kandert, J. 2002. „Poznámky k dějinám národopisu/etnografie v českých zemích: soupeření ‚etnografie‘ s ‚etnologií‘.“ Pp. 157–178 in M. Holubová, L. Petráňová, J. Woitsch (eds.) *Česká etnologie 2000 (Praha, vila Lanna 25. — 26. října 2000)*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.
- Leščák, M. — Sirovátka, O. 1982. *Folklór a folkloristika. O ľudovej slovesnosti*. Bratislava: Smena.
- Lemeškin, I. 2010. „Karel Horálek — folklorista.“ *Časopis pro moderní filologii* 92 (1–2): 46–48.
- Šrámková, M. 2008. *Česká prozaická folkloristika v letech 1945–2000 (Přehled, vývoj, témata, bibliografie)*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Někljudov, S. 1995. *Posle Fol'klora. Živaja starina* 1: 2–4.
- Noyes, D. 2016. *Humble Theory. Folklore's Grasp on Social Life*. Bloomington — Indianapolis: Indiana University Press.